

Ewa Danowska

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie – historia i współczesność

Forum Bibliotek Medycznych 7/1 (13), 246-268

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Prof. dr hab. Ewa Danowska
Kielce – UJK
Kraków – PAU / PAN

BIBLIOTEKA NAUKOWA POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI I POLSKIEJ AKADEMII NAUK W KRAKOWIE – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Abstract

The Library now bearing the name of the Research Library of the Polish Academy of Arts and Sciences (PAU) and the Polish Academy of Sciences (PAN) has deep roots and a rich tradition. Its source was the Cracow Scientific Society (TNK) founded in 1815 and operating independently since 1856. The Society accepted book donations from private individuals and institutions, which became the nucleus of the Library. An exchange of publications from the Polish territories and abroad was also started. In 1872 TNK was transformed into the Academy of Arts and Sciences, and - after Poland regained its independence - into the Polish Academy of Arts and Sciences. The collection of books was initially housed in the home of Paul Popiel św. Jana Street, until the Academy erected its own building at 17 Sławkowska Street. During World War II the collection was moved to the Jagiellonian Library and returned to the previous location after liberation. In 1952 the management of the library was given to the Polish Academy of Sciences, returning to the PAU in 2000. The present library consists of sections: Gathering and Replenishing of the Collection; Print Developing, Sharing, Storage and Maintenance of the Collection; Graphics collection, Special Collection and Reprographic Laboratory. Currently, the Library owns a total of nearly 600 thousand books and periodicals, over 13 thousand manuscripts, 17 thousand old prints, 12 thousand maps and atlases and nearly 100 thousand prints and drawings. Catalogues of manuscripts and prints are issued successively, as well as the „Yearbook of the PAU and PAN Library”.

Streszczenie

Biblioteka, nosząca obecnie nazwę Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie ma odległe korzenie i bogatą tradycję. Jej źródłem jest Towarzystwo Naukowe Krakowskie (TNK), założone w 1815 r., samodzielnie działające od 1856 r. Towarzystwo przyjmowało dary książkowe od prywatnych osób i instytucji, co stało się zalążkiem Biblioteki. Nawiązana została również wymiana wydawnictw z terenu ziem polskich i zagranicą. TNK w 1872 r. przekształciło się w Akademię Umiejętności, a po odzyskaniu niepodległości w Polską Akademię Umiejętności. Zbiory książkowe mieściły się początkowo w domu Pawła Popiela przy ul. Św. Jana, dopóki nie został wzniesiony własny gmach przy ul. Sławkowskiej 17. W czasie II wojny światowej zbiory zostały przewiezione do Biblioteki Jagiellońskiej, a po wyzwoleniu powróciły na swoje miejsce. W 1952 r. Biblioteka przeszła w zarząd Polskiej Akademii Nauk, powracając do PAU w 2000 r. Obecnie Biblioteka składa się z działów: Gromadzenie i Uzupełnianie Zbiorów; Opracowanie Druków; Udostępnianie, Przechowywanie i Konserwacja Zbiorów; Zbiory Graficzne; Zbiory Specjalne oraz Pracownia Reprograficzna. Obecnie w Bibliotece znajduje się ogółem prawie 600 tys. druków zawar-

tych i ciągłych, ponad 13 tys. rękopisów, 17 tys. starodruków, 12 tys. map i atlasów oraz prawie 100 tys. grafik i rysunków. Wydawane są sukcesywnie katalogi drukowane rękopisów i grafik, a także „Rocznik Biblioteki PAU i PAN”.

Biblioteka, nosząca obecnie nazwę Biblioteki Naukowej PAU i PAN ma odległe korzenie i bogatą tradycję. Jej źródłem jest Towarzystwo Naukowe Krakowskie (dalej: TNK), założone 24 lipca 1815 r. w celu krzewienia, popierania i upowszechniania badań naukowych z różnych dziedzin wiedzy. Inicjatorami jego powstania byli Jerzy Samuel Bandtke oraz rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego Walenty Litwiński. Przez dziesięciolecia Towarzystwo było związane organizacyjnie z Uniwersytetem Jagiellońskim. W tym czasie Towarzystwo nie gromadziło własnych zbiorów bibliotecznych, a wszystkie dary w postaci książek, czasopism i zbiorów specjalnych przekazywano do Biblioteki Jagiellońskiej. Dopiero w 1850 r. zdecydowało o gromadzeniu własnych zbiorów, także bibliotecznych¹.

29 lutego 1853 r. Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego powziął uchwałę, w myśl której Towarzystwo miało być odłączone od na nowo germanizowanego Uniwersytetu, w ten sposób rozpoczynając samodzielne istnienie. Stało się odrębną instytucją naukową o wyraźnym, polskim charakterze. Jego statut został zatwierdzony w 1856 r., co było przejawem dążenia władz austriackich do ujednoczenia na wzór wiedeński organizacji nauki we wszystkich krajach monarchii habsburskiej. Paradoksalnie Towarzystwo Naukowe Krakowskie stało się ośrodkiem nauki polskiej. Według statutu z 1856 r. w obrębie Towarzystwa powinno znajdować się Archiwum, Biblioteka i Muzeum Starożytności. Księgozbiór Biblioteki, gromadzony już na własny użytek, miały stanowić dzieła otrzymane od darczyńców oraz zakupione, chociaż nie zostało określone, z jakiego funduszu mają być wydatkowane pieniądze na zakupy książek. Wobec powyższego, główny zrąb Biblioteki stanowiły dary, a kolejny – nakłady własne Towarzystwa. Trzecim źródłem pochodzenia książek i czasopism była wymiana z wydawnictwami z kraju i za granicą, nawiązana przez Towarzystwo niemal od początku istnienia. 30 marca 1856 r. ustalona została lista 27 instytucji, osób i zakładów, którym TNK miało wysyłać swoje wydawnictwa, licząc na wzajemność. Wśród nich znajdowały się m.in.: C. K. Minister Oświecenia, C. K. Namiestnik we Lwowie, Kurator Nauk w Warszawie, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie, Komisje Archeologiczne – w Petersburgu, Moskwie, Odessie i Wilnie oraz redakcje kilku czasopism. Nie wszystkie wymienione na liście instytucje od razu odpowiedziały wysłaniem swoich wydawnictw, niemniej jednak uregulowanie tej sprawy było tylko kwestią czasu. Już w 1866 r. Towarzystwo nawiązało kontakt z Instytutem Smithsona w Wa-

¹ Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce, oprac. Danuta Kamolowa przy współudziale Teresy Sieniackiej. Warszawa 2003 T. 1 s. 125; Towarzystwo Naukowe Krakowskie. W: Encyklopedia Krakowa / pod red. Dariusza Kalisiewicza. Kraków 2000 s. 1002

szyn-tonie, a niebawem też z szeregiem instytucji na Bałkanach, a także w Zachodniej Europie. Do roku 1873 wymiana publikacji z zakładami naukowymi była w pełni rozwinięta, a Biblioteka otrzymywała stale nakłady 40. towarzystw i akademii z Europy i Ameryki. Wymiana była utrzymywana i rozwijana poprzez kolejne dziesięciolecia, aż do dnia dzisiejszego².

Prezes TNK Józef Majer stał na stanowisku utworzenia samodzielnej Biblioteki, przydatnej „młodzieży akademickiej i publiczności”, opartej o dary prywatnych osób i instytucji, a od tego czasu już tylko dublety mogłyby być przekazywane Bibliotece Jagiellońskiej. W ciągu pierwszych kilkunastu lat istnienia biblioteki TNK, do znaczniejszych darów książkowych (w tym starodruków), należy zaliczyć kolekcję dzieł matematycznych Juliana Bayera, przy tym spuściznę rękopiśmienną Macieja Bayera, liczne książki m.in. od Sadoka Barączca, Józefa Bochniewicza, Włodzimierza Dzie-duszycyckiego, Ambrożego Grabowskiego, Karola Boromeusza Hoffmana, Ferdynanda Koj-siewiczza, Floriana Sawiczewskiego, Leona Rzewuskiego, Ludwika Helcla, Jana Wincentego Smoniewskiego. Wśród ofiarodawców pojawiają się nazwiska ludzi zasłużonych dla nauki i kultury polskiej, inteligencji, także członków TNK. Brakuje natomiast wśród nich nazwisk możnych i wielkich rodzin, którzy być może swoje zbiory starali się przekazywać z pokolenia na pokolenie swego rodu. Rzadko natomiast Towarzystwo korzystało z możliwości zakupu księgozbiorów, tłumacząc się trudnościami lokalowymi i finansowymi³.

Korzystanie z tego cennego zbioru było jednak mocno utrudnione, nie tylko dlatego, że Biblioteka nie dysponowała odrębnym pomieszczeniem na czytelnię. Przywilej korzystania z księgozbioru dotyczył tylko wąskiego kręgu – członków TNK i osób przez nich wprowadzonych. Udostępnianie odbywało się tylko 3 godziny dziennie z wyjątkiem niedziel i świąt⁴.

W styczniu 1859 r. została utworzona komisja w celu spisania wszystkich przedmiotów należących do Towarzystwa. Książki, czasopisma i zbiory muzealne znajdowały się wówczas w dziewięciu różnych miejscach. Złożono je potem w domu Pawła Popiela, przy ul. Św. Jana 20, gdzie TNK znalazło swoje tymczasowe pomieszczenie, dopóki nie wybuduje własnej siedziby. Biblioteka, wówczas jeszcze niewielka, zmieściła się w dwóch pokojach. Funkcję bibliotekarza pełnił nauczyciel i działacz społeczny Hipolit Sereżyński (1800-1874), od 1859 równocześnie podskarbi TNK. Do jego zasług należy szybkie urządzenie Biblioteki, która uporządkowana i opatrzo-

² Danuta Rederowa, Zbigniew Jabłoński: Zarys dziejów Biblioteki PAN w Krakowie. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie* 1955 R. 1 s. 9-12

³ Bogumiła Schnaydrowa: Ofiarodawcy Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Z badań nad proveniencją zbiorów Biblioteki PAN w Krakowie. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie* 1975 R. 21 s. 99-113

⁴ Zofia Rydlewska: 120 lat czytelni Biblioteki Naukowej PAU i PAN. Zarys dziejów. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 2013 R. 58 s. 212

na przez niego kartkowym katalogiem alfabetycznym, już od połowy 1859 r. została szerzej udostępniona członkom TNK i innym czytelnikom. Warunki korzystania ze zbiorów i regulamin Biblioteki Seredyński zawarł w specjalnej instrukcji, przygotowanej wspólnie z Franciszką Skoblem. Zapoczątkował także prace inwentaryzacyjne zasobów Muzeum Starożytności, w rękopisie pozostawiając katalog działu etnograficznego. Był również przewodniczącym komisji zajmującej się rozpowszechnianiem wydawnictw TNK⁵.

Kamień węgielny pod wspomnianą nową siedzibę Towarzystwa Naukowego Krakowskiego przy ul. Sławkowskiej 17 położono w 1857 r. Gmach według pomysłu Franciszka Wężyka zaprojektował architekt Filip Pokutyński. Plany przewidywały budowlę przewyższającą swymi rozmiarami ówczesne potrzeby instytucji której miała służyć. Węzyk pragnął, by oprócz Towarzystwa Naukowego znalazło w niej miejsce także Towarzystwo Gospodarczo-Rolnicze oraz Towarzystwo Sztuk Pięknych. Ta ostatnia instytucja uchyliła się od współpracy, a Towarzystwo Gospodarczo-Rolnicze było zainteresowanie wynajęciem pomieszczenia w tym gmachu⁶.

W 1862 r. Towarzystwo Naukowe Krakowskie przeprowadziło się do nowego budynku przy ul. Sławkowskiej 17. Tymczasem Hipolit Seredyński, przeciążony pracą, poprosił o zatrudnienie płatnego kustosa zbiorów. Został nim rok później jego syn Władysław (1841-1893), wówczas student filozofii. Władysław Seredyński, rekomendowany do pracy w bibliotece przez ojca, dobrze wywiązywał się ze swych obowiązków. Porządkował księgozbiór, a na polecenie prezesa TNK Józefa Majera sporządził katalog systematyczny druków, prowadził też wymianę z wydawcami. Warto dodać, że według sprawozdania Towarzystwa, w 1865 r. biblioteka liczyła 5600 dzieł w 10 000 tomach. Od roku 1866, w związku z zapisem pieniężnym Jerzego Lubomirskiego zarządzał funduszem przeznaczonym na uzupełnianie zbiorów. Szczególną opieką Seredyński otoczył znajdujące się w zbiorach TNK rękopisy, a w 1869 r., opublikował ich katalog. W przedmowie napisał, że podejmując tę pracę kierował się chęcią „pomocy badaczom na polu wewnętrznych i zewnętrznych dziejów dawnej Polski” oraz spoczywał na nim „moralny obowiązek dla każdego, w czyjem ręku źródła te znajdować się mogą”. Katalog Seredyńskiego był podzielony na cztery grupy rzeczowe, rozbijał zespoły proveniencyjne, nie zawierał indeksu i miał zbyt skrótowe opisy katalogowe. Pomimo tych braków, przez długie lata służył czytelnikom. Stanowił równocześnie pierwszą polską próbę katalogowego opracowania rękopiśmiennych zbiorów bibliotecznych, a do dziś jest cennym źródłem informującym o zasobach TNK. Poza kierowaniem Biblioteką, Władysław Seredyński nadzorował również zbiory Muzeum

⁵ Bogumiła Schnaydrowa: Seredyński Hipolit August. *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB). T. 36 s. 303-204

⁶ Krystyna Stachowska: Z przeszłości gmachów Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie* 1968 R. 14 s. 225

Gmach TNK, obecnie PAU

Wejście do Biblioteki

Starożytności, umieszczone w gmachu TNK przy ul. Sławkowskiej i udostępniane publiczności⁷.

W roku 1871 Biblioteka liczyła 9180 dzieł, bez uwzględnienia tomów i zeszytów. Liczba rękopisów wzrosła do 570. Ze zbiorów korzystało przeciętnie 1400 osób w ciągu roku. Budżet Biblioteki wynosił 2080 złotych reńskich na rok, z czego na wydatki personalne przypadło 580 zł r., na zakup dzieł 1200, zaś inne wydatki pochłaniały 300 zł r. Należy dodać, że własnym budżetem Biblioteka dysponowała od 1866 r. Zakup książek był dość przypadkowy, a wartość zbiorów leżała głównie w zasobach rękopiśmiennych, a także publikacjach pochodzących z wymiany z zagranicą⁸.

W 1872 r. Towarzystwo Naukowe Krakowskie oficjalnie przekształciło się w Akademię Umiejętności. Placówka ta w drugiej połowie XIX wieku wysunęła się na czoło instytucji naukowych na ziemiach polskich. Akademia przejęła z Towarzystwa i kontynuowała szereg przedsięwzięć, podejmując pracę w Komisjach zarówno tych, które istniały już w Towarzystwie, ale też tworząc nowe, skupiające znawców określonych gałęzi wiedzy. Tworzono warsztat pracy naukowej, kreślono z rozmachem projekty prac badawczych i wydawniczych, gromadzono zbiory biblioteczne i muzealne. Zatem nowy gmach okazał się bardzo przydatny dla działalności Akademii Umiejętności i jej zbiorów. Budowany w latach sześćdziesiątych XIX wieku niejako na wyrost, dla nowej instytucji okazał się idealny, co więcej, w następnych latach dokupowano okoliczne kamienice przylegające do posesji przy ul. Sławkowskiej 17, traktując je jako inwestycję⁹.

W czasach Akademii Umiejętności napływało do Biblioteki wiele cennych darów, gdyż instytucję tę postrzegano jako ostoję rozwoju kultury polskiej, zwłaszcza po upadku powstania styczniowego. Większość darczyńców pochodziła z zaboru rosyjskiego, a także z emigracji. Wyróżnić należy bibliotekę Pawła Wereszczyńskiego, która nadeszła z Petersburga, ze Sztokholmu Henryk Bukowski nadesłał zbiór książek głównie z dziedziny historii sztuki, z Moskwy nadeszły rękopisy po Wincentym Niewodniczańskim, ponadto wielki zbiór Cypriana Walewskiego z Warszawy¹⁰.

Pierwszą czytelną stanowiła sala posiedzeń Zarządu, znajdująca się na pierwszym piętrze. Jej obsługą zajmowali się stypendyści Akademii, którzy mieli odpracować sześć godzin w tygodniu. Oni też przynosili zamówione książki z magazynów na parterze na pierwsze piętro. Na etacie bibliotekarza zatrudniona była jedna osoba, a przez niespełna 3 lata funkcję tę pełnił dr Józef Kallenbach od 1886 r., po czym objął

⁷ Bogumiła Schnaydrowa: Sereżyński Władysław. *PSB*. T. 36 s. 306-307. Tytuł katalogu: Rękopisy Towarzystwa Naukowego systematycznie zestawione. Kraków 1869. W: *Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego* T. 40 lub jako osobna nadbitka, stron 81. Ujętych tu zostało 545 jednostek sygnaturowych

⁸ Danuta Rederowa, Zbigniew Jabłoński: *Zarys dziejów Biblioteki...* s. 16-17

⁹ Krystyna Stachowska: *Z przeszłości gmachów...* s. 226

¹⁰ Danuta Rederowa, Zbigniew Jabłoński: *Zarys dziejów Biblioteki...* s. 18

katedrę języka i literatury polskiej we Fryburgu. Od 1 stycznia 1890 r. obowiązki te pełnił polecony przez Smolkę i Karola Estreichera – Stanisław Windakiewicz, późniejszy profesor UJ i członek AU, historyk literatury polskiej. On też, zapoznawszy się z powierzoną mu biblioteką, sporządził bardzo krytyczny raport na temat złego stanu pomieszczeń i utrudnień związanych z prawidłowym rozmieszczeniem książek. Windakiewicz gorliwie służył bibliotece przez ponad 12 lat¹¹. Należy jednak zauważyć, że władze Akademii Umiejętności nie zawsze przywiązywały wielką wagę do zbiorów książkowych, rękopiśmiennych i muzealnych. W 1889 r. na posiedzeniu Zarządu, ówczesny dyrektor Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Karol Teichmann wysunął wnioski, by zbiory Akademii odstąpić miastu lub Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Jednak prezes Akademii Józef Majer, sekretarz Stanisław Tarnowski jak i dyrektor Wydziału Historyczno-Filozoficznego Fryderyk Zoll odnieśli się do pomysłu negatywnie, argumentując, iż Akademia nie ma prawa pozbywać się powierzonych jej zbiorów. Podsumowaniem pomysłu był memoriał wystosowany przez sekretarza Wydziału Historyczno-Filozoficznego Stanisława Smolkę, w którym podkreślił wartość zasobu bibliotecznego, a zwłaszcza działu czasopism, często unikatowych na ziemiach polskich. Rok później domagał się szerszego udostępniania zgromadzonych przez Akademię zbiorów – przede wszystkim książek, czasopism i rękopisów – w dostosowanej do tego czytelnii¹².

Czytelnia – salę gdzie do tej pory odbywały się coroczne publiczne posiedzenia - uroczyście otwarto 8 stycznia 1892 r. o godz. 18, w obecności członków Akademii Umiejętności i wielu gości. Fakt ten obszernie opisał krakowski „Czas”, nadmieniając, że zasób biblioteki stanowi około 46 000 dzieł drukowanych i rękopisów. W czytelnii były dostępne najnowsze nabytki, wyeksponowane na sześciu stołach w porządku alfabetycznym pod względem miejsc wydania. Jak zaznaczono, Biblioteka otrzymuje wówczas 246 wydawnictw zagranicznych, nie licząc polskich. Na regale znajdował się dostępny, podręczny księgozbiór składający się z wydawnictw Akademii Umiejętności, Akademii Wiedeńskiej, Instytutu Francuskiego oraz encyklopedie, słowniki i bibliografie. W czytelnii znajdował się także katalog kartkowy druków. Czytelnia, znajdującą się na piętrze, łączyły z biblioteką na parterze kręcone schody. W pomieszczeniu zarezerwowany był stół dla bibliotekarza i dwóch stypendystów, którzy będą pełnić dyżur w czytelnii. Dla czytelników przeznaczone były trzy wielkie stoły nakryte zielonym sukniem, wraz z przyborami do pisania i nożami do rozcinania papieru. Pięć wielkich okien wpuszczało dostateczną ilość światła, a wieczorem funkcjonowało oświetlenie gazowe. Czytelnia, od chwili otwarcia miała być dostępna dla czytelników od 11 do 13,

¹¹ Zofia Rydlewska: 120 lat czytelnii... s. 213; Andrzej Śródka: Uczeń polscy XIX-XX stulecia. Warszawa 1998 T. 2 s. 142-144; T. 4, s. 486-488; Elżbieta Helena Nieciowa: Stanisław Windakiewicz jako bibliotekarz. *Rocz. Bibl. PAN* 1968 R. 14 s. 125-142

¹² Zofia Rydlewska: 120 lat czytelnii... s. 212-213

a potem od 16 do 18, z wyjątkiem poniedziałków i świąt. Korzystać z czytelni mogli członkowie Akademii Umiejętności i jej komisji, profesorowie uniwersytetu i szkół średnich oraz inne osoby, którym Zarząd Akademii udzielił upoważnienia. Pod pewnymi warunkami można wypożyczać druki do domu. Salę czytelnianą zdobiły dookoła ścian popiersia poetów, uczonych i królów polskich – wykonane według wizerunków na nagrobkach w katedrze na Wawelu, które wyrzeźbił Parys Filippi na zamówienie TNK. Wyeksponowane natomiast było popiersie cesarza Franciszka Józefa. Na ścianach wisiały portrety: Jana Kochanowskiego pędzla Jana Matejki, Franciszka Wężyka w kopii Andrzeja Grabowskiego, oraz długoletniego prezesa Akademii Józefa Majera namalowanego przez Kazimierza Pochwałskiego. Znajdował się także wizerunek Józefa Szujskiego w szkarłatnej todze rektorskiej¹³.

Po Stanisławie Windakiewiczu kolejnym bibliotekarzem, od 1 września 1903 r. został Jan Czubek. Prowadzone przez niego prace związane z porządkowaniem zbiorów zaowocowały wydaniem drukiem dwóch katalogów rękopisów, co z pewnością przyczyniło się do ożywienia ruchu w czytelni. Jan Czubek zapoczątkował też zwyczaj zamieszczania w dorocznych sprawozdaniach Akademii krótkich relacji dotyczących Biblioteki, m. in. liczby czytelników, udostępnionych i wypożyczonych dzieł. Wynika z nich, że liczba czytelników sięgała rocznie kilkuset, a liczba odwiedzin kilku tysięcy. Od czasów objęcia przez niego funkcji bibliotekarza o dwie godziny wydłużono dyżur przedpołudniowy w czytelni – od 10 do 14¹⁴.

Przed pierwszą wojną światową, w 1906 r., jak już zostało wspomniane, opublikowany został służący badaczom do dziś katalog rękopisów autorstwa Jana Czubka, którego drugi tom, zawierający także dyplomy pergaminowe, wydano w 1912 r. Łącznie skatalogowanych zostało 1810 jednostek rękopiśmiennych i 330 dyplomów, w kolejności chronologicznej. W porównaniu z obecnie obowiązującymi standardami, opisy katalogowe są dość lakoniczne, ale co szczególnie cenne, podana jest proveniencja rękopisów, a także sporządzony indeks osób, nazw geograficznych i rzeczowych¹⁵.

W gmachu przy ul. Sławkowskiej 17 przechowywane były, poza książkami, czasopiśmiernymi i rękopisami, zbiory muzealne archeologiczne, antropologiczne i fizjograficzne. Gromadzenie zbiorów muzealnych nie leżało początkowo zupełnie w zamierzeniach Akademii, jednakże z biegiem lat zaczęły one rosnąć i pojawiła się kwestia ich przechowywania i opisania. Ważnym problemem okazało się poszerzenie pomieszczeń biblioteki, której zasoby rosły nie tylko dzięki darom, ale też jako rezultat systematycznie

¹³ Czytelnia naukowa w Akademii Umiejętności. *Czas* 1892 nr 5, 8 I 1892 s. 3; Anna Treiderowa: Kolekcja obrazów, rysunków i rzeźb Polskiej Akademii Umiejętności. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie* 1972 R. 18 s. 86

¹⁴ Zofia Rydlewska: 120 lat czytelni... s. 216; Maria Świętecka: Działalność bibliotekarska Jana Czubka. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie* 1968 R. 14 s. 143-151

¹⁵ Jan Czubek: Katalog rękopisów Akademii Umiejętności w Krakowie [sygnatury 1-1588]. Kraków 1906 stron 313; Temże..., Katalog... [sygnatury 1589-1810 + 330 dyplomów]. Kraków 1912 stron 167

rozwijanej wymiany wydawnictw, głównie z zagranicą. Napływ bieżących naukowych czasopism z różnych dziedzin wiedzy czynił z biblioteki Akademii żywą placówkę, budzącą zainteresowanie, dlatego pojawiła się kwestia ich sprawnego i wygodnego udostępniania. Siedem sal parterowych głównego gmachu i dwa pokoje w oficynach oraz czytelnia w sali posiedzeń Akademii, zaspokajało potrzeby biblioteki¹⁶.

Dopiero tuż przed wybuchem I wojny światowej, w maju 1914 r., po poszerzeniu gmachu o dwa budynki wzniesione na przylegających parcelach, zostały oddane do użytku kompletnie wyposażone dwie czytelnie – profesorska (tu udostępniano rękopisy i dzieła szczególnie cenne) oraz dla ogółu czytelników, a także magazyny biblioteczne i pomieszczenie dla rękopisów. Podkreślić należy, że ani działania wojenne, ani ogłoszenie Krakowa twierdzą, nie przerwały działalności Biblioteki. Skrócono jedynie godziny jej otwarcia, lecz ruch czytelników nadal był znaczny, np. w 1916 r. odnotowano 260 czytelników, a odwiedzin doliczono się prawie 4000. Podobna sytuacja utrzymywała się w następnych, wojennych latach¹⁷.

Należy nadmienić, że w przededniu I wojny światowej zbiory Biblioteki liczyły 44 108 druków, 778 map i atlasów, 1820 rękopisów oraz 330 dyplomów¹⁸.

Należy zaznaczyć, że zmiany organizacyjne Akademii Umiejętności, a przede wszystkim przemianowanie jej z chwilą odzyskania niepodległości – na Polską Akademię Umiejętności, nie wpłynęły na pracę i rozwój Biblioteki. Nowy statut, z 1919 r. całkowicie niemal przemilczał stronę organizacyjną ksiąźnicy, co nie wpływało z braku docenienia wartości jej zbiorów, chociaż ich utrzymanie stanowiło duże obciążenie. Pojawiły się nawet sugestie przeniesienia części zbiorów do Biblioteki Jagiellońskiej, które kilka razy poruszano na zebraniach zarządu PAU. Jednak pomysł ten z różnych przyczyn nie doszedł do skutku. Inspektorem Biblioteki w pierwszych powojennych latach był Władysław Baran, a po nim, od 1927 r., Fryderyk Papée, który wdrożył w życie nowozatwierdzony regulamin. Po nim, od 1931 r. dyrektorem Biblioteki był Karol Piotrowicz¹⁹.

Według zachowanych relacji, podobnie jak w okresie przedwojennym, także i później frekwencja w czytelni była znaczna. Zdarzało się, że wszystkie 42 miejsca były zajęte, a nadmiar czytelników lokowany był w czytelni profesorskiej. Od 1 lutego 1927 r. przywrócono zawieszony od czasów wojny popołudniowe dyżury. Stało się to na prośbę pracowników nauki, którym przedpołudniowe zajęcia nie pozwalały na korzystanie z biblioteki²⁰. Paradoksalnie w porównaniu z dzisiejszymi czasy, niepokój Zarządu PAU budziło zbyt częste korzystanie z rękopisów przez studentów. Wyrażano obawy,

¹⁶ Krystyna Stachowska: *Z przeszłości gmachów...* s. 242-244, 254

¹⁷ Zofia Rydlewska: *120 lat czytelni...* s. 217

¹⁸ WWW.biblioteka.pau.krakow.pl [data dostępu: 20 I 2014]

¹⁹ Danuta Rederowa, Zbigniew Jabłoński: *Zarys dziejów Biblioteki...* s. 27-30, 33-34, 36

²⁰ *Rocz. PAU* R. 1927/1928 s. 35

iż nie potrafili oni jeszcze przeprowadzać badań w pełni naukowych, nie ma gwarancji, że ich praca przyniesie nauce polskiej istotny pożytek. Rękopisy przez częste używanie ulegają niszczeniu, toteż pojawiły się sugestie, by ograniczyć ich udostępnianie do wybranego kręgu osób²¹. Należy dodać, że nieograniczony dostęp do zbiorów mieli jedynie członkowie PAU, a studenci musieli legitymować się listem polecającym wydanym przez opiekuna naukowego. Wymagano go także i po II wojnie światowej, a także w chwili obecnej, w przypadku gdy student lub doktorant chce korzystać z rękopisów, starodruków czy zbiorów graficznych i kartograficznych. Podobnie jak i obecnie, czytelnikom wydawano legitymacje – karty wstępu²².

Zachowały się dzienniki czytelników z okresu sprzed I i II wojny światowej z lat 1902-1906 oraz 1937-1939. Analiza nazwisk czytelników pozwala zauważyć, że z biblioteki korzystało szereg uczonych, m.in. słynnych historyków: Wacław Tokarz, Jan Ptaśnik, Marcei Handelsman, Tadeusz Smoleński, ponadto językoznawca i sławista Kazimierz Nitsch, później Stanisław Kutrzeba, Józef Mitkowski czy Stanisław Pigoń. Spotykamy też znane nazwiska kobiet: Stefani Sempołowskiej, Zofii Daszyńskiej-Golińskiej czy Zofii Kirkorowej. Co ciekawe, kilka razy czytelnię biblioteki odwiedziła przebywająca wówczas w Krakowie Maria Piłsudska, pierwsza żona Marszałka, czy jego siostra Ludwika. W dwudziestoleciu międzywojennym do czytelni uczęszczał też Karol Wojtyła, późniejszy papież²³.

Sytuację w bibliotece w ostatnich latach dwudziestolecia międzywojennego, gdzie wchodzących witał odzwierny w „nieskazitelny chałacie bibliotekarskim” (takie same chałaty nosili wszyscy bibliotekarze), opisał pracownik, Władysław Ogrodziński:

Akademia niezbyt dbała o Bibliotekę. Skąpiła pieniądze na personel i na zakupy, nie lepiej było z oprawami, a gdzieś do roku 1930-31 z kierownictwem placówki. Poprzednik Karola Piotrowicza, dr Władysław Baran, był już dla mnie mitem, ale w gronie starszych pracowników obarczano go winą za brak dbałości o fachowe opracowanie zbiorów i brak orientacji w postępkach bibliotekarstwa. Pod tym względem Biblioteka nie cieszyła się zresztą zbyt dobrą opinią wśród bibliotekarzy krakowskich. W latach trzydziestych był już w całej pełni pęd do wyodrębniania bibliotekarstwa naukowego od powszechnego, w Bibliotece Jagiellońskiej dbano rygorystycznie o formalne kwalifikacje personelu, podobnie działo się w Bibliotece Czartoryskich. U nas zaledwie Waleria Suszyło jeździła na kursy dokształcające i w praktyce spełniała wymagania, stawiane gdzie indziej personelowi merytorycznemu²⁴.

²¹ Tamże, s. 34

²² Zofia Rydlewska: 120 lat czytelni... s. 218

²³ Zofia Rydlewska: 120 lat czytelni... s. 221-222

²⁴ Władysław Ogrodziński: W Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności. Wspomnienia z lata 1935-1939. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 2000 R. 45 s. 398-399. Karol Piotrowicz (1901 - po 1939) – bibliotekarz, bibliograf, historyk, dyrektor Biblioteki PAU w latach 1931-1939. Zob.: Elżbieta Helena Nieciowa, Piotrowicz Karol, *PSB* T. 26 s. 448-449

Katalog

Czytelnia

W dwudziestoleciu międzywojennym Biblioteka kontynuowała zapoczątkowaną przed dziesięcioleciem wymianę wydawnictw z ośrodkami zagranicznymi. W roku sprawozdawczym 1926/1927 wpłynęły do Biblioteki wydawnictwa z 514 instytucji z 44 krajów, osiągając prawie stan sprzed I wojny²⁵. Natomiast pomnażane sukcesywnie zbiory osiągnęły w roku 1938/1939 liczbę około 196 000 druków i 2074 rękopisy²⁶.

Znaczącym wydarzeniem było otwarcie w 1935 r. Gabinetu Rycin PAU, co było możliwe dzięki zgromadzeniu przez tę instytucję jednej z najcenniejszych wówczas w Polsce kolekcji liczącej ponad 60 tys. pozycji. Podstawą do utworzenia Gabinetu Rycin było pozyskanie przez PAU zbioru rycin obcych zgromadzonych w Bibliotece Polskiej w Paryżu, będącej wówczas pod jej zarządem. Historia powstawania tych zbiorów związana była z dziejami Wielkiej Emigracji, a także powstałym w 1832 r. Towarzystwem Literackim. Podstawą zbioru rycin były zapisy z lat 1842-1869. Największą i najcenniejszą, obejmującą kilkadziesiąt tysięcy rycin luźnych i w albumach była kolekcja senatora Macieja Wodzińskiego, a nie mniej znaczące były kolekcja grafik Karola Ottona Kniaziewicza i wielotysięczny zbiór rycin – dar członka francuskiego parlamentu Karola de Montalembert. Zbiory te należały uprzednio do Biblioteki Polskiej w Paryżu. Na mocy zawartego porozumienia zbiory te zostały przejęte przez Akademię Umiejętności w 1893 r. Drugą częścią utworzonej kolekcji grafiki stały się zakupione w 1929 r. zbiory rodziny Moszyńskich liczące ponad 14 tys. rycin. Organizacyjnie Gabinet Rycin pozostawał w ścisłym związku z Komisją Historii Sztuki PAU. Każdy przewodniczący Komisji był równocześnie dyrektorem Gabinetu Rycin, a zmieniło się to dopiero po likwidacji PAU, gdy Gabinet wszedł w strukturę Biblioteki. Do czasów wybuchu II wojny światowej, dwa razy do roku, wiosną i jesienią prezentowano dzieła wybitnych twórców znajdujące się w kolekcji²⁷.

W czasie II wojny światowej, Niemcy po wkroczeniu do Krakowa zajęli główny gmach Polskiej Akademii Umiejętności przy ul. Sławkowskiej 17, przylegającą doń kamienicę przy ul. Św. Jana 22, a także należący do Akademii budynek przy ul. Staszewskiego 27, oddając je na pomieszczenia urzędów i władz. Z gmachu usunięto bibliotekę i magazyny wydawnictw PAU²⁸. Przerwana została zatem praca biblioteki wraz z czytelnią, jeszcze czynnych w pierwszych dniach wojny, do 16 listopada 1939 r. Klucze do tej instytucji zarekwirował niemiecki kierownik Powierniczego Zarządu Dóbr Akademii. Personel został zwolniony, a zbiory przeniesiono do Biblioteki Jagiellońskiej,

²⁵ Krystyna Stachowska: Zagraniczna wymiana wydawnictw Biblioteki PAN w Krakowie. Rys historyczny – stan obecny. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie* 1964 R. 10 s. 22

²⁶ Danuta Rederowa, Zbigniew Jabłoński: Z dziejów Biblioteki... s. 39

²⁷ Anna Treiderowa: Zbiór graficzny Biblioteki PAN w Krakowie. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie* 1956 R. 2 s. 249-369

²⁸ Krystyna Stachowska: Z przeszłości gmachów... s. 258

gdzie miały wejść w skład tzw. Staatsbibliothek Generalnego Gubernatorstwa²⁹.

Z lat okupacyjnych księgozbiór PAU wyszedł właściwie obronną ręką. Straty wojenne w cenniejszych zbiorach okazały się stosunkowo nieliczne. Bezwrotnie zaginęło 370 druków wypożyczonych przez władze okupacyjne, a także około 7500 tomów druków o mniejszej wartości. Dział rękopisów utracił 17 jednostek, których pomimo usilnych poszukiwań po wyzwoleniu, nie udało się odnaleźć³⁰.

Po wojnie Polska Akademia Umiejętności wznowiła swoją działalność tak szybko, jak było to możliwe. Pierwsze powojenne zebranie Zarządu odbyło się 12 marca 1945 r., podczas którego zajęto się także i sprawami biblioteki. Postanowiono, że przewieziony do „Jagiellonki” księgozbiór pozostanie tam nadal jako depozyt, na co miał wpływ fakt sporego zniszczenia wyposażenia magazynów w czasie wojennych lat. W czasie okupacji zdewastowane i zniszczone zostały regały. Udostępniane miały być jedynie czasopisma napływające z wymiany oraz wydawnictwa PAU. Dopiero w 1948 r. udało się przywrócić działalność obu czytelni w ich pierwotnych pomieszczeniach. Sukcesywnie też przewożono zbiory przechowywane w Bibliotece Jagiellońskiej. Sytuacja Biblioteki w pierwszych powojennych latach, była trudna. Prowizorycznie w jednej z sal zorganizowano czytelnię bieżących czasopism i wydawnictw, a dopiero w 1948 r. oddano Bibliotece pomieszczenia na pracownie i część magazynów, które z czasem poszerzano, co pozwoliło na stopniowe przewożenie księgozbioru do budynku przy ul. Sławkowskiej³¹. Zaczęto znów go udostępniać, a liczba czytelników rosła. Jak odnotowano w sprawozdaniach w latach 1950/1951 ze zbiorów bibliotecznych skorzystało około 2000 osób, którym udostępniono około 5000 tomów książek i 1256 jednostek rękopiśmiennych. W roku 1952 z Biblioteki skorzystało już 4558 osób, korzystających z ponad 13 000 druków i 2161 woluminów rękopisów³². Po II wojnie światowej posiadaczami najwcześniej wówczas wydawanych legitymacji czytelniczych byli m. in. Piotr Skrzynecki, młodzi uczeni: Tadeusz Ulewicz, Stanisław Grodziski, Jan Machnik czy Kazimierz Godłowski³³.

Dr hab. Renata Żurkowa, późniejsza pracownica biblioteki i wieloletnia wicedyrektor tej placówki wspomina, że po raz pierwszy odwiedziła księżnicę w końcu 1950 r., gdy kończyła swoją pracę magisterską:

Do tej Biblioteki jednak taki zwykły śmiertelnik, jak ja, nie miał wówczas wstępu. Profesor [Jan Dąbrowski] wiedząc o tym dał mi odpowiednie zaświadczenie, dzięki któremu mogłam korzystać ze zbiorów³⁴.

²⁹ *Rocz. PAU* 1939/1945 R. 12 s. 25

³⁰ Danuta Rederowa, Zbigniew Jabłoński: *Z dziejów Biblioteki...* s. 41

³¹ Krystyna Stachowska: *Z przeszłości gmachów...* s. 259-260

³² Zofia Rydlowska: *120 lat czytelni...* s. 219-220

³³ Tamże s. 222-223

³⁴ Renata Żurkowa: *Okruchy wspomnień. Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1951-1953. Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 2005 R. 50 s. 377

Na początku lat 50. XX w. w Bibliotece było niewielu pracowników: Waleria Suszylówna, Maria Antoniewicz, Elżbieta Nieciowa, Zofia Mleczkówna, Stefania Szalecka, Zbigniew Jabłoński, Danuta Rederowa i Renata Żurkowa³⁵.

Należy zauważyć, że II wojna światowa spowodowała przerwę w zakupach książek i prenumeracie czasopism, a także w wymianie wydawnictw z zagranicznymi ośrodkami i instytucjami. Po wyzwoleniu najszybciej przychodziły publikacje z krajów nie objętych wojną, co więcej, uzupełniając wysyłkę o zaległe czasopisma, by kontynuować ich ciągłość. Jako pierwsi z powojenną wysyłką zgłosili się Szwedzi, a po nich instytucje amerykańskie i angielskie. Do końca 1947 r. Biblioteka wznowiła wymianę z 255. instytucjami, nawiązując też nowe kontakty. W 1952 r. prowadzono wymianę z 781. zagranicznymi punktami. Osiągnięto wówczas stan sprzed wojny, a Biblioteka mogła na bieżąco uzupełniać 1881 tytułów zagranicznych czasopism i wydawnictw ciągłych. Natomiast w 1963 r. prowadzono wymianę z 1886 instytucjami w 100. krajach³⁶.

Po wyzwoleniu największe trudności były z uzyskaniem odpowiedniego lokalu dla przechowywanych na Wawelu zbioru Gabinetu Rycin, gdyż przedwojenne ich pomieszczenie przy ul. Straszewskiego zostało zajęte na potrzeby Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jesienią 1947 r. Akademia zabrała zbiory graficzne z Wawelu, magazynując je na rok w gmachu przy ul. Sławkowskiej, potem przenosząc na ul. Straszewskiego. Wybiegając nieco w przyszłość, należy zaznaczyć, że od stycznia 1955 r. Gabinet Rycin został włączony do Biblioteki, zaś jego siedziba od lipca 1956 r. została przeniesiona do głównego Gmachu przy ul. Sławkowskiej 17³⁷.

Najliczniejszy zespół w zbiorach graficznych stanowi grafika niderlandzka, a także francuska, niemiecka i angielska. Kolekcję uzupełniają zespoły grafiki polskiej, czeskiej, rosyjskiej, hiszpańskiej i szwajcarskiej. Poszczególne obiekty pochodzą z XVI do XIX w.³⁸ Obecnie w Gabinetcie Rycin znajduje się 98 091 grafik i 2258 rysunków (zasób zawarty w bazie ISIS), a także 10 561 ekslibrisów, spisanych w inwentarzu³⁹.

Począwszy od 1987 r. sukcesywnie co kilka lat ukazują się drukiem katalogi rycin, obejmujące zbiory rycin szkoły niderlandzkiej, niemieckiej i włoskiej, bogato ilustrowane fotografiami wybranych rycin⁴⁰.

Dodać należy, że począwszy od 1995 r. w Galerii Międzynarodowego Centrum Kultury odbywają się w co dwa lata czasowe wystawy najcenniejszych zbiorów z Gabinetu Rycin. Prezentowana była m. in. twórczość graficzna Francesca Bertalozzi, Rembradta,

³⁵ Tamże s. 383

³⁶ Krystyna Stachowska: Zagraniczna wymiana wydawnictw... s. 27-28, 30

³⁷ Anna Treiderowa: Zbiór graficzny Biblioteki... s. 374

³⁸ Krzysztof Krużel: Gabinet Rycin Polskiej Akademii Umiejętności 1935-1952, *Rocz. PAU R.* 1998/1999 s. 200-225

³⁹ Sprawozdanie z działalności Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie za okres od 1 I do 31 XII 2012. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 2013 R. 58 s. 427

⁴⁰ WWW.biblioteka.pau.krakow.pl [data dostępu: 21 I 2014 r.]

Korytarz Gabinetu Rycin

Pokój kierownika Gabinetu Rycin

Rubensa, Hogartha, czy wystawy tematyczne: „Siedem grzechów głównych”, „Wina i kara”, „My i oni. Zawila historia odmienności”⁴¹.

Wracając do kolei dziejów Biblioteki, podkreślić należy istotną datę. Otóż 31 grudnia 1952 r. na mocy ustawy z 31 października 1951 r. o powołaniu Polskiej Akademii Nauk, ustała działalność Polskiej Akademii Umiejętności. Bibliotekę przejęła PAN. W ciągu pierwszego kwartału 1954 r. zlikwidowano czytelnię profesorską, tłumacząc to względami lokalowymi. Opróżnione pomieszczenie przeznaczono na akcesję, biuro katalogowe i inwentarz. Rękopisy i stare druki udostępniano od tej pory w czytelni głównej. Jej wygląd w porównaniu z okresem przedwojennym nie uległ zasadniczym zmianom. Salę zdołał – wiszący do tej pory – portret Jana Kochanowskiego pędzla Jana Matejki. Przez długi czas w czytelni znajdowało się marmurowe popiersie Zygmunta Krasieńskiego dłuta Pietra Teneraniego, dar syna poety Władysława dla TNK z 1868 r., obecnie znajdujące się w jednym z pomieszczeń PAU na pierwszym piętrze gmachu⁴².

Swoje wspomnienia o powojennej Bibliotece opublikował prof. Paweł Taranczewski, który napisał:

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych wieku dwudziestego PAU nie istniała. Bibliotekę przejęła na wzór radzieckiej Akademia Nauk, jednak dla mnie nie istniała Akademia Nauk, istniała PAU, czytelnia jej biblioteki trwała niezmienniona, na ścianach nie było portretów oficjeli, nie było cienia socjalistycznego stempla. Klimat czasu powstania Biblioteki przenikał ściany, strop, okna, stoły, krzesła, biurko dyżurnego... Któregoś dnia wszedłem do czytelni rano, nie było nikogo, tylko dostojna i uroczco uśmiechnięta dama trwała za biurkiem (...). Budynek PAU i biblioteka, zwłaszcza biblioteka, były dla mnie wieżą dawidową, wieżą z kości słoniowej, domem złotym, ucieczką przed znienawidzonym światem chama, który nie tyle „nadchodził”, ile już był na miejscu. Biblioteka była ucieczką tym bardziej, że osoby pracujące w czytelni roztaczały zupełnie niesocjalistyczny czar⁴³.

Można zauważyć, że czytelnię i katalog także i w obecnym czasie cechuje pewien staroświecki klimat, co bywa wykorzystywane jako plan filmowy dla szeregu produkcji o różnorodnej tematyce. Na przykład w lutym 1991 r. kręcono tu sceny do hiszpańsko-polskiego filmu *Beltenebros*, a w listopadzie tegoż roku realizowano program muzyczny z zespołem Raz Dwa Trzy. W następnym roku Krakowski Ośrodek Telewizyjny realizował film *Duszek szkolny*. Po kilku latach Marta Meszaros wykorzystwała wnętrza czytelni i katalogu w filmie biograficznym o Edycie Stein *Siódmy pokój*⁴⁴.

⁴¹ Tamże

⁴² Zofia Rydlewska: 120 lat czytelni... s. 220

⁴³ Paweł Taranczewski: Biblioteka PAU, jej wnętrza i ja. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 2011 R. 56 s. 484-485

⁴⁴ Sprawozdanie z działalności Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 1993 R. 38 s. 273; 1994 R. 39 s. 337; 1997 R. 42 s. 284

Wracając do dziejów Biblioteki, to podstawą prawną jej funkcjonowania jako pomocniczej placówki naukowej, była uchwała Prezydium PAN z 5 stycznia 1954 r. oraz sformułowany na jej podstawie Tymczasowy Regulamin, zatwierdzony 1 marca 1954 r. i obowiązujący aż do listopada 1968 r. W tym właśnie Regulaminie znalazły się ważne sformułowania, kładące podwaliny pod pracę naukową Biblioteki. Do jej zadań należało m.in. prowadzenie ośrodka bibliograficzno-dokumentacyjnego, prowadzenie prac naukowych oraz opracowywanie i redagowanie prac naukowo-edytorskich. Kolejny Statut zatwierdzono uchwałą Sekretariatu Naukowego PAN 12 listopada 1968 r., a następny nadał Sekretarz Naukowy PAN 18 grudnia 1975 r. Należy dodać, że przejęcie Biblioteki przez PAN przyniosło tej placówce znaczny wzrost liczby pracowników naukowych – z 15. w 1952 r. do 33. w 1955 r.⁴⁵

Pierwszym dyrektorem Biblioteki PAN w Krakowie został prof. Jan Dąbrowski, kurator krakowskich instytucji naukowych PAN w 1953 r. Był sekretarzem generalnym PAU w latach 1948-1957, odgrywając niechlubną rolę w jej likwidacji. Z drugiej jednak strony, silna pozycja polityczna prof. Dąbrowskiego pozwoliła na pewne korzystne dla Biblioteki decyzje – zwiększenie obsady, pozyskanie większego lokalu, czy przyłączenie do Biblioteki Gabinetu Rycin zagrożonego przeniesieniem do Warszawy⁴⁶.

W roku 1955 w Bibliotece zaczęto wydawanie „Rocznika Biblioteki PAN w Krakowie”, na łamach którego ukazywały się i ukazują sprawozdania z jej działalności, a przede wszystkim artykuły naukowe i edycje źródłowe nie tylko pracowników książki, ale też osób z całego kraju. Jak napisał w pierwszym tomie „Rocznika” jej pierwszy redaktor naczelny a zarazem dyrektor Biblioteki prof. dr Jan Dąbrowski określając profil pisma:

[...] zamieszczać pragniemy na przyszłość w „Roczniku” przede wszystkim prace naukowe pracowników Biblioteki indywidualne i zbiorowe, oparte na zasobach materiałowych Biblioteki, następnie zaś, idąc tu znowu za naszym regulaminem, prace związane z potrzebami regionu krakowskiego. Zamiarem naszym jest udostępnianie na łamach „Rocznika” bogatych i wartościowych materiałów rękopiśmiennych mieszczących się w naszej Bibliotece, związanych zarówno z wypadkami historycznymi czasów najnowszych, jak i rozwojem literatury polskiej w XIX i XX w.⁴⁷

Z biegiem lat tematyka publikowanych artykułów została poszerzona także i o inne epoki historyczne, archeologię, etnografię, historię sztuki, itp. Autorzy „Rocznika” w latach 1955-2006, to zarówno pracownicy Biblioteki (łącznie 56 osób), jak i inni badacze (81 osób), reprezentujące różne ośrodki: Warszawę, Lublin, Opole, Kielce, Olsztyn czy Łódź, a także naukowcy z zagranicy (Ukraina, Czechy, Włochy). W ostatnich

⁴⁵ Karolina Grodziska: Przedmowa. W: Wydawnictwa Biblioteki 1856-2006, Kraków 2006 s. 7-8

⁴⁶ Tamże s. 8-9. Zob. też: Andrzej Śródka: Dąbrowski Jan Konstanty. W: Uczeni polscy XIX-XX stulecia. Warszawa 1994 T. 1 s. 343-345

⁴⁷ Jan Dąbrowski: [Przedmowa]. *Rocz. Bibl. PAN w Krakowie*. 1955 R. 1 s. 5

latach formuła pisma stała się bardziej otwarta, choć nadal jest priorytetem powiązanie danego tekstu ze zbiorami Biblioteki lub dziejami krakowskiego ośrodka naukowego. Do 2006 r. znalazły się na łamach „Rocznika” 533 teksty naukowe⁴⁸. W tymże roku ukazało się opracowanie Małgorzaty Kremer i Anny Sroki zawierające bibliografię wszelkich artykułów zamieszczanych na łamach „Rocznika”. Wydawnictwo to miało przypomnieć i podkreślić 150-lecie istnienia Biblioteki⁴⁹.

Ważną cezurą dla „Rocznika” był rok 2000. Wówczas doszło do porozumienia między prezesem Polskiej Akademii Umiejętności prof. Kazimierzem Kowalskim a prezesem Polskiej Akademii Nauk prof. Mirosławem Mossakowskim, powołującym do życia Bibliotekę Naukową PAU i PAN, pozostającą pod zarządem PAU, o czym będzie jeszcze poniżej mowa. Począwszy od 2000 r. periodyk zaczął ukazywać się jako „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN”, w zmienionej nieco, atrakcyjniejszej szacie graficznej. Utrzymano dotychczasową numerację, aby podkreślić ciągłość pisma – wydawanego od 1955 r., dobrze zakorzenionego w środowisku naukowym⁵⁰.

11 lutego 1999 r. prezes Polskiej Akademii Nauk nadał Bibliotece nowy Statut. Potwierdzone w nim zostało, że prace tej placówki skupiają się w działach: Gromadzenie i Uzupełnianie Zbiorów; Opracowanie Druków; Udostępnianie, Przechowywanie i Konserwacja Zbiorów; Zbiory Graficzne; Zbiory Specjalne oraz Pracownia Reprograficzna. Tymczasem trwały pertraktacje między PAU a PAN o zwrot Biblioteki. Toczyły się one od 4 września 1995 r. Prezydium PAN jednogłośnie przyjęło uchwałę o przekazanie Biblioteki do PAU z dniem 1 stycznia 1996 r. W wyniku szczegółowych prac przygotowano umowę, która jednak nie została podpisana z przyczyn formalnych i prawnych kontrowersji. Dopiero w lutym 1999 r., po zmianie władz PAN, doszło do spotkania w Jabłonnej prof. Mirosława Mossakowskiego, nowego prezesa PAN i prof. Kazimierza Kowalskiego, prezesa PAU. Podpisane zostało porozumienie, na mocy którego Biblioteka wróciła pod zarząd PAU, przybierając od początku 2000 r. oficjalną nazwę „Biblioteka Naukowa PAU i PAN”⁵¹.

Nie porzucając swej staroświeckiej otoczki, czytelnia została zmodernizowana poprzez zainstalowanie monitoringu i elektronicznego systemu zabezpieczeń – popularnych „bramek”. Poza tym stare czytniki mikrofilmów zastąpiono nowszymi modelami, wprowadzono też bardziej ekonomiczne, estetyczne oświetlenie. W 2005 r. zainstalowano w czytelni komputer z dostępem do Internetu i zainstalowano sieć WiFi, co często czytelnicy wykorzystują. W funkcjonowaniu czytelni też zaszły zmiany, bo-

⁴⁸ Karolina Grodziska: Przedmowa. W: Wydawnictwa Biblioteki 1856-2006, oprac. Małgorzata Kremer, Anna Sroka. Kraków 2006 s. 12

⁴⁹ Wydawnictwa Biblioteki... s. 15

⁵⁰ Karolina Grodziska: Od redakcji. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 2000 R. 45 s. 3

⁵¹ Sprawozdanie z działalności Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie za okres od 1 I do 31 XII 1999 r. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i PAN* 2000 R. 46 s. 539-540

wiem 21 listopada 2006 r. otwarta została odrębna czytelnia zbiorów specjalnych wraz z pracownikami dla osób z tego działu (rękopisy, stare druki, kartografia), na III piętrze gmachu. Tak jak w zlikwidowanej w 1954 r. czytelnii profesorskiej udostępniane są w niej rękopisy, stare druki i zbiory kartograficzne⁵².

W powojennych latach, począwszy od 1962 r., pracownicy Zbiorów Specjalnych, pracowni rękopisów kontynuują wydawanie katalogów rękopisów. Do tej pory ukazało się 17 tomów, obejmujących łącznie sygnatury: 1811-6680, 7181-7780, 11 500-11 970 (stan na styczeń 2014 r.). Trwają prace nad kolejnymi katalogami, w tym uzupełniającymi istniejące luki. Ogółem rękopisów w tym czasie, wciągniętych do inwentarza i zawartych w katalogu kartkowym jest 13 092 jednostki sygnaturowe. Sukcesywnie napływają dary i spuścizny na bieżąco włączane do zbioru rękopisów.

Trudno jest zdecydować się na wyodrębnienie najcenniejszych rękopisów, bo opinia należy z reguły od badaczy danej dziedziny. Zbiory obejmują obiekty począwszy od rękopisów średniowiecznych po najnowsze. Wymienić jednak można kilkaset rękopisów średniowiecznych, zbiory Cypriana Walewskiego, Jan Wincentego Smoniewskiego, rodziny Pusłowskich, Jan Ambrożego Wadowskiego, Bolesława Ulanowskiego czy Jana Fijałka, a także liczne archiwa rodzinne z czasów staropolskich oraz spuścizny wielu zasłużonych osób, m.in. Bronisława Piłsudskiego, Hugona Kołłątaja, Kazimierza Chłędowskiego, Jędrzeja Śniadeckiego, Józefa Mejera⁵³. W zespole rękopisów Biblioteki znajduje się także najstarszy XVI-wieczny opis żup Bochni i Wieliczki oraz zbiór materiałów związanych z działalnością Komisji Edukacji Narodowej. Wytypowane one zostały do Programu UNESCO „Pamięć świata”⁵⁴. Nadmienić należy, że zbiory rękopiśmienne są sukcesywnie mikrofilmowane w Pracowni Reprograficznej Biblioteki, a obecnie (styczeń 2014) znajduje się 2345 szpul mikrofilmowych.

Natomiast zbiór dokumentów pergaminowych od XII do XVIII wieku, został dokładnie opracowany przez Kazimierza Dziwika, obejmując 598 sygnatur⁵⁵. Okazało się jednak, że od chwili wydania tego katalogu, pojawiły się inne dokumenty pergaminowe, wyodrębnione z opracowywanych na bieżąco rękopisów, w liczbie 29. sztuk (styczeń 2014 r.).

Istotnym działem Zbiorów Specjalnych są starodruki, pochodzące z darów uczonych i kolekcjonerów dla Akademii Umiejętności. Znalazły się tu m.in. kolekcje Cypriana Walewskiego, Juliana Bayera, Maksymiliana Marszałkowicza, Jana Wincentego

⁵² Zofia Rydlewska: 120 lat czytelnii... s. 221

⁵³ Zob.: Jan Staszal i Jacek Kręcina: Charakterystyka zbioru. W: Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce, oprac. Danuta Kamolowa przy współud. Teresy Sieniateckiej. Warszawa 2003 s. 127-152

⁵⁴ CD-ROM „Pamięć Polski – pamięć świata. Lista krajowa”, red. naczelny Wojciech Falkowski, wyd. Polski Komitet do spraw UNESCO, Warszawa 2002

⁵⁵ Kazimierz Dziwik: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966-1970 T. 1-3

Czytelnia Zbiorów Specjalnych

Pracownia Rękopisów

Smoniewskiego. Darczyńcami były także instytucje, a wśród nich Towarzystwo Lekarzy Podolskich, które ofiarowało Bibliotece bogaty księgozbiór medyczny. Biblioteka posiada stare druki z zakresu prawa, filozofii, nauk matematyczno-przyrodniczych, a także teologicznych i wiele rzadkich egzemplarzy druków o charakterze liturgicznym i dewocyjnym. Interesujące są też zbiory konstytucji sejmowych z XVI-XVIII wieku, druków urzędowych, ulotnych, periodycznych oraz kalendarzy polskich i obcych. Osobną kategorię stanowią panegiryki, mowy i kazania pogrzebowe. Ogólna liczba starodruków wynosi 17 048 woluminów. Starodruki począwszy od końca 2009 r. są katalogowane komputerowo do bazy NUKAT w systemie VIRTUA.

Perłą kolekcji starodruków jest zbiór 172 inkunabułów i ich fragmentów, w większości pochodzących z biblioteki krakowskiego klasztoru św. Marka kanoników regularnych. Obecnie mają się ku końcowi prace nad wydaniem katalogu inkunabułów. Ich opisy znajdują się również w katalogu on-line Biblioteki⁵⁶.

Natomiast zbiory kartograficzne obejmują 12 090 pozycji⁵⁷. Znajdują się w nim słynne i cenne atlasy o bardzo zróżnicowanej tematyce, mapy historyczne wśród których można wymienić atlasy pochodzące z XVI wieku autorstwa Sebastiana Münstera, Abrahama Orteliusa, Gerarda Mercatora, rodziny Blau, Henryka Hondiusa i Jana Janssona. Na uwagę zasługuje kilka map Karola Pertheësa, których inicjatorem i sponsorem był król Stanisław August Poniatowski, czy też mapy Polski wykonane przez Giovanni Rizzi-Zannoniego oraz sponsorowane przez Józefa Aleksandra Jabłonowskiego. Wspomnieć też można o Atlasie Geologicznym Galicji, powstałym pod patronatem Akademii Umiejętności oraz geologicznych i hydrograficznych mapach Polski Ignacego Domeyki. W zbiorze znajdują się też najnowsze opracowania, w tym mapy np. geologiczne czy demograficzne i inne⁵⁸. W formie drukowanego katalogu ukazał się zbiór osiemnastowiecznych atlasów⁵⁹, a wcześniej katalog map od XVI do XVIII wieku⁶⁰.

W 1998 r. rozpoczęto katalogowanie nabytków książkowych w systemie VIRTUA, a obecnie trwają prace także nad katalogowaniem retrokonwersyjnym. Katalog komputerowy obejmuje zbiory 8 krakowskich bibliotek: PAU, Uniwersytetu Rolniczego, Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej, Akademii Sztuk Pięknych, Akademii Muzycznej, Międzynarodowego Centrum Kultury, Akademii Wychowania Fizycznego oraz

⁵⁶ WWW.biblioteka.pau.krakow.pl [data dostępu: 21 I 2014 r.]; Sprawozdanie z działalności [...] od 1 i do 31 XII 2012 r. *Rocz. Bibl. Nauk. PAU i APN* 2013 R. 58 s. 427

⁵⁷ Tamże

⁵⁸ Katalog atlasów XIX wieku (1801-1900) w zbiorach kartograficznych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, oprac. Jadwiga Bzinkowska, przy współpracy Ewy Niedziałkowskiej, Kraków 2010 s. 5-11

⁵⁹ Katalog atlasów XIX wieku (1801-1900) w zbiorach kartograficznych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, oprac. Jadwiga Bzinkowska, przy współpracy Ewy Niedziałkowskiej, Kraków 2010

⁶⁰ Barbara Kmiecikowa: Katalog map (XVI-XVIII wieku) Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. *Rocz. Bibl. PAU w Krakowie* 1966 R. 12 s. 161-230

„Rocznik Biblioteki PAU i PAN”

Fragment magazynu mikrofilmów

Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt. W Bibliotece istnieje wewnętrzna Baza Autografów i Dedykacji zawierająca alfabetyczny spis autorów autografów i dedykacji oraz ich adresatów, krótką charakterystykę, sygnaturę dokumentu, na którym zostały umieszczone, a także skrócony opis bibliograficzny. Nazwiska osób i nazwy instytucji zostały ujednoczone według katalogu NUKAT. Z bazy tej można korzystać w czytelni Biblioteki. Istnieje również Baza księgozbioru podręcznego czytelni głównej, zawierająca opisy poszczególnych pozycji w porządku alfabetycznym⁶¹.

Na koniec 2012 r. odnotowano w Bibliotece Naukowej PAU i PAN ogółem 552 144 woluminów, w tym wydawnictwa zwarte 206 130, a ciągle 346 014 woluminów. W instytucji tej zatrudnionych jest 43 osoby, tj. 38 i 1/3 etatu: 33 osoby pracują na pełnym etacie, 10 w niepełnym wymiarze godzin⁶². Dyrektorem Biblioteki jest dr Karolina Grodziska, a jej zastępcą mgr Małgorzata Kremer.

⁶¹ WWW.biblioteka.pau.krakow.pl [data dostępu: 21 I 2014 r.]

⁶² Sprawozdanie z działalności (...) za okres od 1 I do 31 XII 2012 r. *Rocz. Bibl. PAU i PAN* 2013 R. 58 s. 425, 427